

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З БАТЬКАМИ УЧНІВ

(історико-педагогічний аспект)

Сергій МЕЛЬНИЧУК

У статті розкривається передовий педагогічний досвід взаємозв'язку школи, сім'ї та громадськості у вихованні учнів, а також умов його творчого використання в роботі майбутніх вчителів і соціальних педагогів у роботі з батьками учнів.

В статье раскрывается передовой педагогический опыт взаимосвязи школы, семьи и общественности в воспитании учащихся, а так же условия его творческого использования в работе будущих учителей и социальных педагогов в работе с родителями учащихся.

В історії вітчизняної шкільної освіти та педагогічної науки сформувалася певна система взаємозв'язку школи з сім'єю батьків учнів. Це надбання є цінною основою для подальшої роботи школи щодо удосконалення цієї системи, узагальнення і впровадження кращого досвіду в умовах сьогодення, а для науковців – в галузі педагогічних досліджень у цій важливій справі.

Адже відомо, що успіх виховної діяльності вчителя початкових класів і класного керівника значною мірою залежить від тісної співпраці їх з батьками. Вчителі початкових класів завжди підтримують постійний зв'язок з батьками, а починаючи з V класу, цей зв'язок здійснюється через класних керівників. Досвід свідчить, що найбільш тісні зв'язки вчителя з батьками здійснюються в початкових класах, в середніх і старших вони дещо послаблюються, тому класні керівники намагаються активізувати ці зв'язки.

Зв'язок між учителем початкових класів, класних керівників з батьками потрібен перш за все для забезпечення єдності виховних впливів на учнів з боку школи і сім'ї, для ознайомлення з вимогами школи, для того, аби домовитися про методи і прийоми виховних впливів на учнів.

Досвід свідчить, що в організації роботи з батьками вчитель посилається на Закони України щодо обов'язків батьків по вихованню дітей.

Підкреслимо, що у статті 51 Конституції України відзначаються, що «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти повинні піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство і батьківство охороняється державою», а у статті 59 Закону України «Про освіту» про відповідальність батьків за розвиток дитини зазначається:

1. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.

2. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини.

3. Батьки та особи, які їх замінюють зобов'язані:

- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;

- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім'ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв;

- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до своєї країни;

- сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу;

- виховувати повагу до законів, прав, основних свобод людини.

Наше дослідження свідчить, що більшість батьків добре розуміють ці державні вимоги та підтримують вимоги школи, вірно виховують своїх дітей і надають значну допомогу школам у їх складній і багатогранній роботі по вихованню дітей.

Поряд з цим є і такі батьки, які ігнорують вимоги школи, мають свою особисту лінію, свій стиль спілкування з дітьми, який вступає у протиріччя з порадами школи. Окремі батьки балують своїх дітей, усувають від будь-яких домашніх обов'язків і т.п.

Учитель початкових класів, класний керівник, помітивши ці та інші недоліки, пояснюють батькам шкідливість таких підходів.

Учителі і батьки повинні усвідомлюючи важливість активної співпраці школи та батьків у вихованні дітей, прагнуть здійснити цей процес значно ефективнішим.

З цього приводу В.О. Сухомлинський в книзі «Як виховувати справжню людину» писав, що треба виховувати так, щоб дитина додому приносила радощі батькам; що на цьому повинна триматися школа; не можна допускати, щоб дитина приносила батькам лише неприємності зі школи. Тому вчитель повинен слідкувати за тим, щоб у початкових класах не з'являлися погані діти, щоб у матері не з'являлося жорстоке серце, а у дитини не згасло бажання бути добрим. Він прагнув створити умови, щоб школа була школою радості для дітей, школою творчості для вчителя і школою спокою для батьків.

Значною причиною невдач у сімейному вихованні пояснюється недостатньою педагогічною освіченістю батьків та відсутністю у них необхідного досвіду виховання дітей. Допомогти батькам знайти педагогічно вірні шляхи у вихованні дітей – завдання школи, вчителів початкових класів і класних керівників.

Відомо, що більшу частину дня учні проводять за межами школи – в сім'ї, на подвір'ї, селі, на вулиці. Крім того приблизно 150 днів протягом року вони повністю вільні від навчальних занять. Тому досить важливо залучати всіх батьків і по можливості громадськість до виховання школярів у поза навчальний час, забезпечити узгодженість вимог школи та допомоги у цій справі батькам.

У практиці роботи школи, вчителів початкових класів та класних керівників склалися і в більшості випадків успішно використовуються різноманітні форми їх спільної роботи за батьками.

Для того, щоб робота з батьками дала найкращий ефект, використовуються різні форми зв'язку з ними, а не обмежуватися лише зустрічами при проведенні батьківських зборів у кінці семестру і викликами батьків до школи, діти яких порушують дисципліну та мають незадовільні оцінки.

При організації цієї роботи вчителі розуміють, що від характеру стосунків вчителя з учнями, з батьками залежить настрій дитини, її успіхи в навчанні і вихованні. Всю цю роботу вчителі здійснюють у тісному взаємозв'язку з батьківським комітетом класу.

У співпраці школи з батьками учнів, як свідчить досвід, вчителі, вихователі знайомлять батьків з основними вимогами щодо виховання їхніх дітей.

Оскільки виховання є головною сферою діяльності старших поколінь, то до батьків обставини життя ставлять вельми вагомі соціально-психологічні і педагогічні вимоги. Назвемо деякі з них: почуття високої відповідальності перед людьми за виховання дітей в ім'я майбутнього; фізичне здоров'я батьків, що має забезпечити народження потомства і створити достойні умови для розвитку і виховання дітей; генетична грамотність; достатня психолого-педагогічна культура; любов до дітей; володіння справжнім авторитетом; знання надбань народної педагогіки у вихованні дітей; створення в сім'ї умов для всебічного розвитку особистості; здатність формувати у сім'ї культ матері і батька; добре розвинені почуття материнства тощо.

Акцентується увага на тому, що передусім важливою якістю батьків і зокрема матері є розвинені почуття материнства. Без цього не відбудеться справжня сім'я, не відбудеться соціально-психологічне багатство дитини.

Учителі, вихователі підкреслюють, що суттєву роль у виховній роботі батьків відіграє батьківський авторитет, який, за висловом А.С. Макаренка, включає в себе «все батьківське і материнське життя – роботу, думку, звички, почуття, прагнення».¹

Авторитет (лат. *autoritas* – влада, вплив) – це відмінні особливості окремої особи, групи чи організації, завдяки яким вони заслуговують довіри і можуть в силу цього здійснювати вплив на погляди і поведінку інших людей в будь-якій галузі життя.

Батьки узнають, що А.С. Макаренко приділяв значну увагу місцю і ролі батьківського авторитету в сімейному вихованні дітей. Адже діти ще не мають достатнього соціального досвіду, відбувається активний процес успадкування, і прояви авторитету батька та матері можуть позитивно чи негативно впливати на збагачення дітей їхнім соціальним досвідом.

Батьки знайомляться, що виділяють два види авторитету: **істинний** (справжній) і **фальшивий**.

Батькам повідомляється, що істинний авторитет включає все гаму красивого життя батьків. Він об'єднує такі особливості їх поведінки:

1. **Авторитет любові до дітей** передбачає здатність творити духовне тепло, радість. «Праця любові, – писав В.О. Сухомлинський, – це і є свідоме прагнення до того, щоб в дітях утвердить самого себе, продовжить у них своє духовне багатство. Якщо ви по-справжньому любите своїх дітей, якщо віддані і вірні їм, ваша любов до дружини з роками не лише не слабшає, але стає більш глибокою і єдиною. Любов –

¹ Макаренко А.С. Твори: В 7-ми т. - Т. 4. - К.: Рад. школа, 1954. - С. 146.

ніжне, тендітне, вередливе дитя мужності. Продовжувати себе у своїх дітях – це значить бути мужнім у любові».²

2. Авторитет знання передбачає обізнаність батьків з особливостями фізичного і соціально-психічного розвитку дитини, її повсякденними успіхами і труднощами у навчанні, знання інтересів та уподобань, кола друзів, товаришів.

3. Авторитет допомоги має проявлятися не у поспішному виконанні за дитину її обов'язків у сфері праці, навчання, а в методичній пораді: як доцільніше виконати те чи інше завдання, у створенні сприятливих ситуацій для подолання труднощів. Адже лише в самостійній наполегливій діяльності відбувається активний розвиток особистості. Виконання за дитину її обов'язків ослаблює, збіднює особистість.

4. Авторитет вимогливості передбачає достатній і об'єктивний контроль з боку матері і батька за ретельним виконанням дочкою чи сином своїх обов'язків, доручень у всіх сферах діяльності. Якщо це робиться систематично, в дитини поступово формуються звички відповідальності за виконання обов'язків і доручень.

5. Авторитет правди ґрунтується на загальнолюдській моральній нормі: «Не бреші». Лише правда у взаєминах батька з матір'ю, з дітьми, іншими членами сім'ї найвище поціновується дітьми. Брехні приховати не можна. Рано чи пізно брехня стає видимою, приносить дитині страждання і розчарування у тих, хто виявився автором неправди.

6. Авторитет поваги ґрунтується на гуманістичній сутності виховання. Маленька дитина – це не лише біологічна істота, а Людина, Особистість. Вона перебуває на шляху активного розвитку, у неї ще мало соціального досвіду, знань, вона вступає у взаємини з іншими людьми (старшими, молодшими), припускається помилок. Але її треба поважати за найбільшу цінність: вона – Людина.

Поряд з проявами справжнього авторитету у поведінці батьків нерідко зустрічаються прояви, за словами А.С. Макаренка, так званого фальшивого авторитету: авторитет фальшивої, удаваної любові, авторитет відстані між батьком чи матір'ю і дитиною, авторитет чванства, авторитет педантизму, авторитет резонерства, авторитет безмірної доброти і вседозволеності, авторитет фальшивої дружби, взаємини «на коротку ногу», авторитет підкупу, авторитет подавлення, деспотичної реакції на будь-які відхилення дитини від норми поведінки.

Звертається увага на те, що батьки, які прагнуть до піднесення педагогічної культури, мають постійно аналізувати свої дії, критично ставитись до проявів фальшивого авторитету і витіснити їх з власної поведінки.

² Сухомлинський В.О. Ми продовжуємо себе в дітях. - К.: Рад. школа. 1972. - С. 18.

У багатьох школах акцентується увага батьків, що у системі сімейного виховання варто дотримуватися певних правил. Ось окремі з них:

1. Люби свою дитину! Радій її присутності, сприймай її такою, якою вона є, не ображай її, не принижуй, не підривай її впевненості в собі, не піддавай її несправедливому покаранню, не відмовляй їй у твоїй довірі, дай їй привід любити тебе.
2. Постійно вдавайся до похвали дитини за її правильні вчинки. Цим ти спонукаєш її до активної дії. Пам'ятай: «Боги і діти живуть там, де їх хвалять».
3. Охороняй свою дитину від негативних фізичних і моральних впливів.
4. Створюй у сім'ї моральний затишок. Хай сімейне вогнище буде джерелом спокою, радощів, поваги, справедливості і захищеності.
5. Будь для своєї дитини взірцем поведінки, доброчинності.
6. Підтримуй щирі родинні зв'язки з бабусями і дідусями, іншими родичами, друзями. Включай дитину у процес родинної єдності.
7. Не забувай, що діти люблять гратися. Віднаходь час для організації цікавих ігор з дітьми.
8. Залучай дитину до посильної праці разом з дорослими.
9. Створюй умови, аби дитина набувала життєвого досвіду, долала певні труднощі.
10. Чекай від дитини тільки таких думок, суджень та оцінок, на які вона спроможна залежно від рівня розвитку, соціального досвіду.
11. Привчай дитину до толерантності, культури спілкування з ровесниками, старшими і молодшими.
12. Залучай дитину, як повноцінного члена сімейного колективу, до розв'язання побутових та економічних задач, що виникають у сім'ї.
13. Не виконуй за дитину будь-яких завдань, з якими вона може справлятися самостійно.
14. Домагайся єдності вимог до дитини з боку усіх членів сім'ї.
15. Наполегливо працюй над формуванням у дитини почуття гуманізму і милосердя у ставленні до людей і всього довкілля.
16. Постійно залучай дитину до різноманітних видів діяльності.

У системі роботи по взаємозв'язку школи з батьками учнів склалися такі основні форми роботи вчителя з батьками:

1. **Індивідуальні форми:** відвідування батьків школярів, запрошення батьків до школи, листування з батьками, педагогічні консультації.
2. **Групові:** лекції, вечори запитання і відповідей, читацькі конференції, педагогічні читання, ознайомлення батьків з педагогічною літературою.

3. **Колективні:** батьківські збори (класу, школи); підсумки навчально-виховної роботи за певний період, виставка робіт учнів, творчі звіти.

Зупинимося на такій важливій формі роботи з батьками, як відвідування сім'ї учнів.

Вивчення проблеми свідчить, що це – найбільш розповсюджена та ефективна форма індивідуальної роботи з батьками. Вчитель заздалегідь планує цей вид роботи: графік відвідування, дні консультацій.

Учитель початкових класів, класний керівник ознайомиться з соціально-економічними умовами виховання дитини в сім'ї, вивчає психолого-педагогічний клімат в сімейному колективі, дає поради батькам щодо забезпечення сприятливих умов для навчальної діяльності учня, інформує батьків про успішність і поведінку вихованця у школі та ін.

Учитель початкових класів, одержавши список учнів 1 класу мікрорайону, завчасно, у квітні – травні знайомиться з батьками, а якщо діти перебувають в дитячому садку – відвідують його, знайомлячись з усіма даними про дітей. Мета першого відвідування – попереднє ознайомлення з домашніми умовами життя, з побутом учня: склад сім'ї, місце роботи, професії батьків, готовність дитини до школи, інтереси, нахили, стан здоров'я, загальний культурний рівень, стиль взаємин у сім'ї, бесіда з батьками про важливість навчання і виховання в школі тощо.

У кінці бесіди вчитель запрошує батьків на збори 28 – 30 серпня.

Учителі ведуть щоденник зустрічей, відводячи для кожного учня 2–3 сторінки, але запис даних вчитель здійснює не в присутності батьків, а вдома.

Використовуючи цю форму роботи з батьками, вчитель повинен дотримуватись ряду вимог, зокрема, запрошувати батьків до школи з – метою інформування їх про успіхи школяра у навчанні та поведінці, прагнути принести цим самим радість матері і батькові, усій сім'ї, ознайомити з умовами навчання, знайомство з учителями, які працюють в даному класі, з'ясовувати можливі причини, які ведуть до появи певних труднощів у діяльності дитини безпосередньо в школі, приймати спільні рішення щодо дій учителів і батьків, скерованих на утвердження позитивних проявів у розвитку і діяльності учня, надавати допомогу у подоланні труднощів.

Плануючи роботу з батьками, вчитель враховує особливості, у яких виховується дитина: це сім'я, у якій виховується одна дитина, де виховується нерідна дитина, де батьки зловживають алкоголем, наркотиками, сім'я, у яких формується дитина споживач, сім'я з низьким рівнем громадських інтересів і негативним відношенням до виховання

дітей, сім'ї з суворою дисципліною, сім'ї, у яких батьків не можна застати вдома і т.п.

У ряді шкіл батьки також знайомляться з основними народно-педагогічними традиціями сімейного виховання дитини:

- вшанування новонародженої дитини і її батьків, бабусь і дідусів (прапрабатьків), названих батьків та кумів;
- народні колискові пісні, забавлянки та їх роль у вихованні дитини;
- народні дитячі ігри та пісеньки в перші роки життя дитини;
- народно-педагогічні уявлення про вчителя і школу (підготовка дитини до Дня знань, свята «Перший раз у перший клас» тощо);
- батьківська зацікавленість навчанням дитини, увага до її інтересів, здібностей, працьовитості, до розвитку її духовності на загальнолюдських цінностях;
- спілкування батьків з дітьми;
- сімейні свята (день матусі, день народження дітей і батьків, день повноліття, першого заробітку, проводів до армії, день пам'яті загиблих чи померлих родичів);
- форми зв'язку школи і сім'ї;
- взаємовираження учителів і батьків;
- відповідальність батьків за розвиток дитини.

Народна педагогіка про виховання в сім'ї: «Удома й стіни допомагають», «Скрізь добре, але вдома найкраще», «Нащо клад, коли в сім'ї лад» (родинне тепло); «Хоч і по кістки в воду, аби до свого роду», «Нема в світі, як родина» (рід і родина), «Оженитися – не дощ переждати», «З ким вінчатися, з тим і кінчатися» (шлюб); «Штанці по коліна, а попав у сильце», «Ще молоко на губах не обсохло, а він женитися надумав» (непродуманість шлюбу); «Оженився, сатано, заробляй на пшоно» (обов'язки), «З краси не пити роси», «Не шукай краси, а шукай доброти» (вибір), «Краще цнота в болоті, чим не цнота в золоті», «Як не дівка, йди до дідька» (цнотливість); «Чоловік та жінка – найкраща спілка», «Де чоловік, там і дружина» (спільність), «Жінка за три кути хату держить, а чоловік за один», «Де чорт не зможе, там баба pomoже» (опора – жінка), «Коли ти мені муж, то будь мені дуж», «Я за мужа затулюся, та нікого не боюся» (охоронець), «Як батьки дружненькі, то й діти чемненькі», «Хороші діти – це честь батька й матері» (вихователь).

Вчителі не завжди мають можливість відвідати батьків учнів, тому батьки нерідко запрошуються до школи для бесіди щодо виховання і навчання учнів. Такі зустрічі дозволяють спільно вирішити ці проблеми. Мета таких зустрічей може бути різною:

- 1) з'ясування умов життя та кола обов'язків дітей у сім'ї;

- 2) обговорення конкретних випадків поведінки учнів;
- 3) накреслення спільних шляхів усунення недоліків у навчальній діяльності, праці і повсякденному житті;
- 4) поради про раціональні способи виконання домашніх завдань;
- 5) поради щодо організації позакласного читання;
- 6) поради по залученню дітей до побутової праці;
- 7) інформація батькам про успіхи в навчанні і поведінці;
- 8) поради щодо створення умов для розвитку творчих задатків дітей у будь-якій галузі;
- 9) поради щодо необхідності режиму дня для дітей і т.п.

Запрошуючи батьків, слід пам'ятати, що вони потребують кваліфікованої поради, товариської допомоги, а не нотацій і дорікань. Значно більше принесе користі спокійна, ділова бесіда про розумні заходи впливу на учня, ніж дорікання і скарги на нього.

Бажано в школах регулярно проводити для батьків «дні відкритих дверей», або батьківські дні, коли батьки можуть прийти до школи і поговорити про успішність і поведінку своїх дітей, одержати певні поради щодо режиму дня, ознайомлення з педагогічною літературою тощо.

У багатьох школах є «Куточок батьків», де можна прочитати корисні статті з педагогічних журналів, ознайомитися з «Пам'ятками для батьків» і т.п.

Зустрічі вчителів початкових класів, класних керівників з батьками дають можливість встановити більш тісний контакт між школою і батьками та своєчасно вжити заходів для попередження недоліків у навчанні і вихованні.

Для спілкування з батьками безпосередньо в школі обирається вільний час для батьків і класного керівника, щоб не проводити бесіду поспіхом. Щоб розмова була довірливою, її варто проводити без присутності сторонніх осіб і навіть самої дитини. І навіть місце проведення має позитивно вплинути на зміст і результати спілкування. Це може бути окрема кімната із зручними меблями, класна кімната, в якій навчається учень, але ні в якому разі не коридор, вестибюль, учительська, інші місця, де можуть бути сторонні спостерігачі, подразники.

Листування з батьками учнів у більшості випадків практикується у сільських школах, де нерідко батьки живуть на значній відстані від школи і підтримувати з ними безпосередній зв'язок дуже важко. Але і в міських школах переписка допомагає вчителям і батькам учнів у налагодженні спільної роботи щодо навчання і виховання дітей. Для листування з батьками використовується учнівський щоденник, у якому вчителі роблять короткі записи про ставлення учнів до навчання, дотримання правил поведінки тощо. Батьки подивляються і підписують щоденник.

Приводом для листа не може бути погана поведінка вихованця, якась випадковість. Тут теж має бути певна система. Класний керівник періодично надсилає батькам листа, в якому розповідає про успіхи школяра у навчанні, старанність, дбайливість та відповідальність за певні доручення. Можна повідомити також про певні труднощі, з якими зустрічається їхня дитина, виказати бажання зустрітися, щоб допомогти школяреві. Одночасно варто висловити щиру подяку за хороше виховання дочки чи сина. Такий лист треба передавати батькам через їх дитину, попередньо познайомивши школяра зі змістом листа.

Таке листування позитивно впливає на налагодження добрих взаємин класного керівника з батьками, піднесення авторитету як батьків, так і вчителів, а також на інших учнів у класі. Вони чекають таких листів і звертаються до класного керівника із запитанням: «А моїм батькам ви напишете такого листа, як написали батькам Сергійка?» «Бачу, – відповідає класний керівник, – що у тебе справи поліпшуються, і я радий буду надіслати листа і твоїм батькам». Вимальовуються певні перспективні лінії, які стимулюють позитивну діяльність школярів і сприяють створенню взаємин довіри і поваги між класним керівником та сім'ями вихованців.

Ефективність від роботи з батьками залежить від рівня педагогічної культури вчителя, його організаторських умінь та вимагає від учителя постійної роботи над собою.

Отже, вивчення передового педагогічного досвіду роботи школи з батьками учнів свідчить, що сформовані протягом десятиліть зміст, форми і методи взаємозв'язку школи і сім'ї є педагогічно обґрунтовані й успішно використовуються у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах. Завдання вищих педагогічних закладів підготувати майбутніх учителів і соціальних педагогів до їх творчого, критичного використання в спецкурсі «Робота школи з батьками учнів» та в курсі «Педагогіка».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Діалоги про виховання: Книга для батьків. – К.: Рад. школа, 1988.
2. Макаренко А.С. Книга для батьків. – К.: Рад. школа, 1975.
3. Мудрість виховання: Книга для батьків. – М.: Педагогіка, 1988.
4. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. – К.: Освіта, 1996.
5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мельничук Сергій Гаврилович – доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі.